

SIGNALEMENT VAN WILT L. IDEMA, INSECTS IN CHINESE LITERATURE: A STUDY AND ANTHOLOGY

PAUL BIJL

In dit prachtige boek biedt emeritus hoogleraar Chinese literatuur Wilt Idema een analyse en bloemlezing van Chinese literaire teksten tot en met de vroege twintigste eeuw waarin insecten een (hoofd)rol spelen. Idema is een bekende auteur voor lezers van *Tiecelijn* en schreef in de afgelopen drie jaarboeken (nummers 30, 31 en 32) artikelen plus vertalingen van Chinese literaire teksten over de oorlog van de muizen tegen de katten, de rechtszaak van de luis tegen de vlo en het toneelstuk *De Wolf van Zhongshan*. Dit jaarboek (33) bevat een vertaald verhaal over vriend- en vijandschap tussen een vlieg en een mug, met commentaar door een boekenwurm en een scorpioen. Idema heeft dus een levendige interesse in de representatie van dieren, en lezers van *Insects in Chinese Literature* en van zijn eveneens recente *Mouse vs. Cat in Chinese Literature: Tales and Commentary*, die deze interesse delen, zullen dan ook plezier beleven aan deze studies. In een interview op de website van uitgever Cambria Press spreekt Idema zijn liefde uit voor *Van den vos Reynaerde* en zegt: 'Perhaps because I was frustrated by the near-absence of texts involving talking animals in Chinese literature, I have been keeping track of those tales I did encounter.' Dit verlangen een Chinees equivalent voor *Van den vos Reynaerde* te vinden, brengt ons nu een doorwrocht en adembenemend overzicht van insectenliteratuur uit drieduizend jaar literaire cultuur waarin veel verschillende literaire tradities, genres en varianten van het Chinees vertegenwoordigd zijn in zeer leesbare en heldere vertalingen. Van diepe en ontroerende inzichten tot hilarische en scherpzinnige sociale kritieken, de honderden korte en lange gedichten, verhalen en toneelstukken die Idema verzamelde, hebben als onderwerp zijderupsen, cicaden, bidsprinkhanen, spinnen, mieren, bijen, vlinders en tal van andere insecten die spreken, vechten, rechtszaken aanspannen, en bruiloften en begrafenissen bijwonen (en verstoren).

Voor lezers van Nederlandse literatuur heeft Idema een spannende inleiding tot zijn boek, waarin hij de waardering bespreekt die de bekendste literai-

re auteur uit de Chinese geschiedenis Lu Xun (1881-1936) had voor *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden. Met een vriend vertaalde Lu Xun deze tekst uit het Duits naar het Chinees. Hij was vooral gefascineerd door Johannes' omgang met insecten en andere kleine dieren, mogelijk ingegeven door de verhalen die zijn oma hem als kind vertelde in de tuin van de familie. Welke verhalen, vroeg Idema zich af, zouden dit geweest zijn?

Idema legt uit dat de Chinese literatuur, van minstens duizend jaar voor Christus tot begin twintigste eeuw, ingedeeld kan worden in drie tradities: de *belles lettres*, bestaand uit teksten voor studie en voordracht geschreven door literaten in klassiek Chinees; *verhalende literatuur*, bedoeld om te lezen als vermaak en geschreven in het Standaardmandarijn van hof en bureaucratie; en *populaire literatuur*, waarvan we vooral nog teksten hebben uit de late Qing-dynastie (1644-1911) en die opgevoerd werden in het lokale dialect voor een luisterend publiek uit alle lagen van de bevolking. Omdat in de middelste van deze drie niet veel insecten te vinden zijn (behalve bijvoorbeeld spinnen in het schitterende *A Journey to the West*), richt *Insects in Chinese Literature* zich vooral op de *belles lettres* en de populaire literatuur, die in diverse opzichten van elkaar verschillen. In de *belles lettres* zijn insecten onderdeel van het dagelijks leven, spreken ze alleen in dromen en vormen ze modellen van zonde en deugd. In deze traditie is voor fictionalisering geen plaats. In de populaire literatuur vinden we het soort fictionele werelden dat ook in veel westerse literatuur voorkomt (zoals ook in *Van den vos Reynaerde*), waarin dieren met elkaar spreken. Ook het type insect verschilt per traditie: de zijderups vinden we bijna uitsluitend in de *belles lettres*, de bedwants vrijwel alleen in de populaire literatuur. Het leeuwendeel van Idema's boek bestaat uit stevig ingeleide bloemlezingen van deze twee tradities. In de beknopte epiloog 'Some Comparative Perspectives' plaatst hij zijn bevindingen in relatie tot insectenliteratuur uit de rest van de wereld, van Aristophanes tot de West-Afrikaanse spin Anansi.

De oudste literatuur waarin insecten voorkomen staat in het *Boek der oden*, stammend uit 1000-600 vóór de gangbare jaartelling. In de vele literaire teksten die volgden vinden we sprinkhanen die in dromen tegen hun negatieve beeldvorming inbrengen dat mensen, vooral de corrupte ambtenaren waarmee zij werden vergeleken, veel schadelijker zijn dan zij; staat de bij en de honing die hij produceert symbool voor de Chinese boer, omdat beiden zelden van de vruchten van hun arbeid kunnen genieten; en vinden we de schitterende anekdote van de tao-filosoof Zhuang Zhou, die droomt dat hij een vlinder is en na wakker worden zich afvraagt 'if he was Zhuang Zhou who had dreamt he was

a butterfly, or a butterfly dreaming he was Zhuang Zhou. Between Zhuang Zhou and a butterfly there must be some distinction!

Idema's boek is zeer toegankelijk voor niet-specialisten van Chinese literatuur én entomologen, omdat hij telkens (kort en helder) de betekenis van cruciale begrippen en contexten uitlegt. Lezers leren over of worden herinnerd aan de belangrijkste genres in de Chinese literatuur, de geschiedenis van keizers en dynastieën, de veranderende positie in de Chinese economie van zijderupsen (een bron van inkomsten), krekels (om wier gevechten een uitgebreide praktijk van gokken ontstond) en sprinkhanen (schadelijk voor de oogst) alsook de biologische eigenschappen van bepaalde insecten. Specialisten kunnen terecht bij de vele gedetailleerde voetnoten en de uitgebreide bibliografie.

Idema heeft een goed gevoel voor contrasten en weet telkens weer te verrassen door tegenover de betekenis die een bepaald insect heeft gekregen in een deel van de Chinese literaire traditie een totaal andere betekenis te plaatsen die het dier en zijn vaak kenmerkende gedrag (het weven van webben, het zuigen van bloed) in een ander licht stelt. De zijderups is door sommige Chinese auteurs beschreven als een model van onzelfzuchtigheid, omdat hij sterft om de mens te kleden, maar door de hoge belastinginkomsten op zijde ging poëzie over dit dier ook vaak over de hebzucht van de Chinese staat en de ongelijkheid tussen Chinezen onderling, zoals in het kwatrijn 'Silkworm Woman' van de elfde-eeuwse dichter Zhang Yu: 'But yesterday she went into the town; / Now she returns, her scarf is soaked with tears: / The ones whose bodies are all wrapped in silks / Are not the women who did feed the worms.' Sommigen dragen zijde, anderen werken zich in het zweet om de zijderupsen te voeden. En dan de mot: vliegt hij de vlammen in uit stupiditeit of jaloezie? En betekent een lijf vol luizen dat je ongeschikt bent de publieke zaak te dienen, of zijn zij juist een teken van je zo grote toewijding dat je geen tijd meer hebt voor persoonlijke hygiëne? Chinese schrijvers hebben op verschillende momenten andere interpretaties gegeven. Het meest veelzijdig lijkt de spin (die valt binnen Idema's brede definitie van het insect): is deze een vraatzuchtige rover, een bouwer van webben van rechtvaardigheid, de verleidelijke vrouw waarin hij (ook tot Idema's verbazing) nogal eens transformeert, of een filosoof van het zelfbehoud, zoals in een achttiende-eeuws gedicht van Zhao Yi: 'But the old spider shook his head and said, / "Such contributions are outside my duties! / You must have seen a silkworm spitting thread: / It serves the people but it kills itself. / So I will love each single hair of mine - / Why should I envy praise for tightest nets?"'

Een laatste aspect van Idema's schrijven dat dit boek zo overtuigend maakt, is dat hij aan de ene kant contrasten tussen Chinese en Europese literatuur weet aan te wijzen, maar ook vele momenten van affiniteit benoemt. Een voorbeeld van een contrast vormen de bijen, die in Europees perspectief in zowel positief als negatief opzicht vooral in hun sociale verband als bewoners van de korf werden besproken, terwijl Chinese auteurs zich vaker richtten op de individuele kwaliteiten van deze en andere insecten. Een van de vele momenten van affiniteit vormt de rol van de muggen, want net als de meeste Europeanen plaatste ook Lu Xun deze insecten op de laagste rang, vooral vanwege het lange en saaie geluid dat ze maken voordat ze toeslaan: 'And if all that noise was intended to explain the reason why people's blood had to still their hunger, that would even be more boring, but fortunately I don't understand them.' Toen begin twintigste eeuw Chinese intellectuelen zich zorgen maakten over China's achterstand op het Westen, en de aanwezigheid van de bedwants als voorbeeld noemden, wees Lu Xun erop dat het Westen ze ook had. Op deze manier presenteert Idema de Chinese literatuur als verrassend en vol nieuwe inzichten, maar ook, samen met westerse literatuur, als onderdeel van een gezamenlijke, menselijke reactie op ons leven met andere dieren, in dit geval insecten. Voor zolang het duurt, want zoals Idema ook opmerkt: het effect van insecticiden is overal merkbaar in het afnemende aantal van deze diersoorten. Zo vormt dit boek een ode aan deze mede-dieren, die ons, en wij hen, zo veel rijkdom, plezier en last hebben bezorgd.

Wilt L. Idema, *Insects in Chinese Literature: A Study and Anthology*, (Cambria Sinophone World Series), 341 p. Amherst, New York, Cambria Press, 2019, ISBN 978 1 60497 954 1.